

Jarosław AFFEK

POTENCJAŁ MILITARNY ROSJI W OBWODZIE KALININGRADZKIM A MOŻLIWOŚCI WPLYWANIA TEGO PAŃSTWA NA SYTUACJĘ GEOPOLITYCZNĄ W REGIONIE

Abstrakt

W artykule przedstawiona została aktualna sytuacja oraz rola Obwodu Kaliningradzkiego w systemie bezpieczeństwa regionalnego. Autor analizuje potencjał militarny rozmieszczony w Obwodzie Kaliningradzkim, na tle potencjału całości sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej. Uwzględniając wydarzenia historii najnowszej, autor przedstawia uwarunkowania wpływające na aktualny stan Sił Zbrojnych Federacji Rosyjskiej oraz stara się scharakteryzować działania tego państwa podejmowane w zakresie kształtowania sytuacji geopolitycznej w regionie.

Słowa kluczowe: Rosja, Obwód Kaliningradzki, geopolityka, Europa Środkowa, potencjał militarny.

Rys historyczny Obwodu Kaliningradzkiego oraz uwarunkowania geograficzne

Obwód Kaliningradzki obejmuje północną część byłych Prus Wschodnich, zajmując około 1/3 ich historycznego obszaru. Począwszy od I rozbioru Polski aż do końca I Wojny Światowej, Prusy Wschodnie były zintegrowaną terytorialnie prowincją Królestwa Pruskiego, a potem Cesarstwa Niemieckiego. W dwudziestoleciu międzywojennym, na skutek postanowień Traktatu Wersalskiego ponownie stały się eksklawą oddzieloną od Niemiec terytorium niepodległej Rzeczypospolitej. Prusy Wschodnie były na tle Niemiec stosunkowo słabo rozwinięte i nie odgrywały znaczącej roli w ich gospodarce. Dużo poważniejsze było jednak ich znaczenie militarne oraz strategiczna rola w razie konfliktu z państwami ościennymi tzn. Polską i ZSRR. Zostało to wykazane we wrześniu 1939 roku, kiedy to z terenu Prus Wschodnich wyszło niemieckie uderzenie na Polskę i Warszawę oraz 22 czerwca 1941 roku, kiedy III Rzesza uderzyła na wschód. Wówczas to Prusy Wschodnie ponownie acz krótkotrwale, uzyskały połączenie lądowe z macierzą.

Związek Radziecki jeszcze w trakcie II wojny zgłaszał pretensje do części obszaru Prus Wschodnich. Prawdopodobnie pierwsze formalne wystąpienie odnoszące się do tej kwestii, miało miejsce w listopadzie 1943 roku, podczas konferencji aliantów w Teheranie. Stalin żądał przyznania ZSRR części Prus

Wschodnich wraz z Królewcem oraz dostępem do tej części Morza Bałtyckiego. Uzasadniane to było między innymi potrzebą posiadania niezamarzającego portu na Bałtyku¹. Dodatkowo podnoszona była kwestia rekompensat dla ZSRR, za straty poniesione podczas wojny z Niemcami. W lutym 1945 roku w Jałcie „wielka trójka” postanowiła o podziale Prus Wschodnich pomiędzy Polskę i ZSRR².

Ostateczne potwierdzenie ustaleń o przekazaniu regionu pod jurysdykcję ZSRR zapadło podczas konferencji poczdamskiej w sierpniu 1945 roku. Jednym z ważniejszych czynników przemawiającym na korzyść Związku Radzieckiego było to, iż te tereny fizycznie znajdowały się już w jego władaniu. W ten sposób wykorzystując metodę faktów dokonanych i przy aprobacie zachodnich aliantów, ZSRR zawładnął częścią Prus Wschodnich oraz ustanowił swoją strefę wpływów w Europie Wschodniej.

W stosunkach polsko-radzieckich kwestie terytorium Obwodu regulowało niejawnie porozumienie w sprawie granic między PKWN, a rządem radzieckim, podpisane 27 lipca 1944 roku. W artykule drugim stwierdzało ono: „Północna część terytorium Prus Wschodnich wraz z miastem i portem Königsberg odchodzi do Związku Radzieckiego, cała zaś pozostała część Prus Wschodnich ... odchodzi do Polski”³. Miało ono charakter tymczasowy, do czasu szczegółowych ustaleń i przeprowadzenia delimitacji granicy. Polsko-radziecka umowa graniczna została podpisana 16 sierpnia 1945 roku i ratyfikowana w lutym następnego roku. Choć władze radzieckie jeszcze we wrześniu 1945 roku, samowolnie dokonały przesunięcia linii granicznej na niekorzyść Polski. Przekazanie Polsce części Prus Wschodnich było jedną z form rekompensaty za znacznie większy obszar utracony przez nasze państwo na wschodzie. Definitywne unormowanie statusu Obwodu na forum międzynarodowym miało miejsce dopiero w 1990 roku, kiedy to Republika Federalna Niemiec podpisała umowę, w której zrzekła się pretensji do tego obszaru⁴.

Pod względem geograficznym i demograficznym Obwód można scharakteryzować następująco. Powierzchnia do której możemy zaliczyć rosyjską część zalewów: Wiślanego i Kurońskiego, wynosi 15,1 tys. km². Enklawa stanowi 0,088% terytorium Federacji Rosyjskiej. Na terytorium Obwodu Kaliningradzkiego mieszka 955 tys. osób (wg spisu z 2002 roku). Stanowi to około 0,65% mieszkańców Rosji. Struktura narodowościowa Obwodu jest zróżnicowana, największą grupę narodowościową stanowią Rosjanie – około 80%. Enklawę zamieszkują również m.in. Białorusini i Ukraińcy (po około 5%), a także wiele innych narodowości np. Litwini, Niemcy, Polacy, które jednak stanowią każda z osobna po około 1% ogółu ludności. Obwód Kaliningradzki graniczy z Litwą i Polską, przy czym na południu granica z Polską liczy prawie 210 km. Zachodni fragment granicy Obwodu leży na Zalewie Wiślanym oraz Mierzei Wiślanej. Ustalenia odnośnie przebiegu tej granicy, poza umową o wytyczeniu

¹ T. Marczak, *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944-1950*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 1995, s. 10-11.

² T. Palmowski, *Kaliningrad szansa czy zagrożenie dla Europy Bałtyckiej*, Uniwersytet Gdański, Wydawnictwo „Bernardinum”, Gdańsk 2013, s. 73.

³ T. Marczak, op.cit., s. 43.

⁴ P. Mickiewicz, *Obwód Kaliningradzki w rosyjskiej polityce bezpieczeństwa*, „Wojsko i Wychowanie” nr 3/2002, s. 95.

granicy państwowej zawartą w 1945 roku między ZSRR a Polską, zapadły także na mocy porozumienia o wytyczeniu istniejącej granicy państwowej w części przylegającej do Morza Bałtyckiego z 5 marca 1957 roku wraz z protokołem o rozgraniczeniu polskich i radzieckich wód terytorialnych na Zatoce Gdańskiej z dnia 18 marca 1958 roku.

Wybrane koncepcje geopolityczne dla regionu

Obwód Kaliningradzki znajduje się w regionie, który w niektórych koncepcjach geopolitycznych uznawany był za kluczowy w kwestii uzyskania dominacji i możliwości dalszej ekspansji w tej części świata. Już jeden z prekursorów geopolityki, Brytyjczyk Halford Mackinder stworzył geopolityczny model przestrzenny Ziemi, w którym istotnym elementem warunkującym możliwość powstania mocarstwa kontynentalnego, miała być kontrola nad Europą Wschodnią. Utrzymywał, że jedynie niezależność tej strefy, umożliwi zachowanie pokoju światowego, nie dopuszczając do osiągnięcia statusu supermocarstwa przez Rosję lub Niemcy. Obszar leżący pomiędzy Bałtykiem, Morzem Czarnym i Adriatykiem tzw. Międzymorze, miało więc w tym modelu istotne znaczenie. H. Mackinder ostrzegał: „Kto panuje nad Wschodnią Europą, panuje nad Heartlandem⁵. Kto panuje nad Heartlandem, panuje nad Światową Wyspą. Kto panuje nad Światową Wyspą, panuje nad Światem”⁶. Potwierdzeniem tej tezy wydaje się być potęga byłego ZSRR, które opanowawszy ten obszar, stało się mocarstwem światowym, dla którego jedyną przeciwwagą ograniczającą wyjście poza „Światową Wyspę” pozostały Stany Zjednoczone Ameryki.

We współczesnej Rosji na znaczeniu zyskują opinie i tezy głoszone przez działacza politycznego i geopolityka - Aleksandra Dugina. Wobec odradzającego się w Rosji poczucia mocarstwowości, jego poglądy znajdują uznanie wśród liczącej się części społeczeństwa, mogą też dawać ideologiczną podbudowę dla działań rosyjskich władz. Analizując je, można dojść do wniosku, iż z rosyjskiego punktu widzenia część z nich brzmi racjonalnie, część jest jednak daleka od realiów współczesnego świata i nie uwzględnia rzeczywistych możliwości oraz ograniczeń Rosji. Odniesienie do poglądów Dugina można zaobserwować między innymi w usiłowaniach Rosji w dążeniu do utworzenia świata wielobiegunowego, którego główni aktorzy – mocarstwa regionalne, będą w stanie przeciwstawić się globalnej potędze Stanów Zjednoczonych⁷. Dugin, jak i elity władzy mają bowiem świadomość, iż dzisiejsza Rosja nie jest w stanie samodzielnie przeciwstawić się Stanom Zjednoczonym. Bliskie mu są założenia determinizmu geograficznego Friedricha Ratzla, a także opisana wcześniej koncepcja Heartlandu Halforda Mackindera. Przy czym Heartland utożsamia on z dawną Carską Rosją i ZSRR oraz

⁵ W doktrynie Halforda Mackindera Wyspa Światowa to połączony kontynent Europy, Azji i Afryki. Wewnątrz niej znajduje się Heartland (obszar osiowy, rdzeniowy), który obejmuje zlewiska Morza Arktycznego, Morza Kaspijskiego i jeziora Aralskiego. Wyspę otacza Ocean, na którym są wyspy - satelity: Ameryka Północna, Ameryka Południowa, Australia, Wielka Brytania i Japonia.

⁶ L. Moczulski, *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 1999,

s. 16-17.

⁷ Vide: A. Dugin, wywiad „*Wchodzimy w fazę globalnej destabilizacji*”, „Geopolityka” nr 59, 01.2013.

współczesną Federacją Rosyjską. Charakterystyczne w poglądach Dugina jest uznanie znaczenia i wiodącej roli Niemiec w regionie, oraz nacisk na nawiązanie ściślejszej współpracy z tym państwem, poprzez zawiązanie swego rodzaju osi strategicznej pomiędzy Moskwą a Berlinem⁸. Traktuje on Niemcy jako jedyną obok Rosji potęgę regionalną, która może odegrać znaczącą rolę w obszarze euroazjatyckim. Stąd też idea pozyskania tego państwa do współpracy z Rosją, celem osłabienia więzi Niemiec z państwami atlantyckimi. Polska jest w tych koncepcjach traktowana jako element kordonu sanitarnego państw anglosaskich, jedynie utrudniająca nawiązanie ściślejszej współpracy pomiędzy Rosją i Niemcami. A chcąc pozyskać Niemcy A. Dugin gotów jest iść na szereg ustępstw. W ramach zakładanego podziału stref wpływów w obszarze Międzymorza, proponuje on między innymi pozostawienie Polski w niemieckim obszarze zainteresowań, a nawet przekazanie Niemcom z powrotem Obwodu Kaliningradzkiego. Na dzień dzisiejszy realizacja takich idei jest trudna do wyobrażenia, gdyż w zbyt dużym stopniu wpłynęłaby na zmianę ukształtowanego przez wiele lat ładu międzynarodowego. Jednak nie należy zapominać, że bardzo wiele wydarzeń w najnowszej historii także było trudne do wyobrażenia, poczynając od rozpadu ZSRR a kończąc na oderwaniu Krymu od Ukrainy.

Przemiany sytuacji geopolitycznej a zmiana układu sił w Europie

Rozwiązanie Układu Warszawskiego 1 lipca 1991 roku, rozpad ZSRR w grudniu tego samego roku, wszystkie te wydarzenia wpłynęły na całkowitą zmianę sytuacji geopolitycznej w regionie. Koniec „zimnej wojny” oraz idące za tym gwałtowne przemiany społeczno – gospodarcze i polityczne w Europie Środkowej i Wschodniej przyniosły nowy ład oraz spowodowały zmianę układu sił, zarówno w skali regionalnej jak i globalnej. Zanikł dotychczasowy podział na dwa przeciwstawne obozy, zmieniły się układy sojuszy, chwilowo wydawało się nawet, iż możliwe jest pokojowe współistnienie wszystkich państw i narodów w Europie.

Rosja jako sukcesor ZSRR wyszła po tych przemianach bardzo osłabiona, stojąc jednocześnie w obliczu nieznanymi wcześniej wyzwań i problemów. Bezpośrednio po rozpadzie ZSRR, były już republiki, w tym Rosja jako najważniejsze nowo powstałe państwo spośród nich, miały poważne trudności z samookreśleniem się w nowych uwarunkowaniach. W kwestiach obronnych, początkowo forsowano koncepcję zachowania połączonych sił zbrojnych państw byłego ZSRR, wspólnie dowodzonych i finansowanych, w dalszym ciągu mogących stanowić przeciwwagę dla potęgi USA. Jednak dla pozostałych republik nie do zaakceptowania był stan, w którym teraz już za pieniądze formalnie niezależnych państw, utrzymywana jest armia z wiodącą rolą Rosjan. Ponadto w państwach tych, zagrożenie ze strony USA nie było już traktowane tak poważnie jak w czasach „zimnej wojny”. Stąd też szybko wyłamała się z tej koncepcji Ukraina. Rosjanie doszli do wniosku, że bez tego państwa, tworzenie wspólnych sił zbrojnych nie ma sensu i przystąpili do organizacji własnej armii.

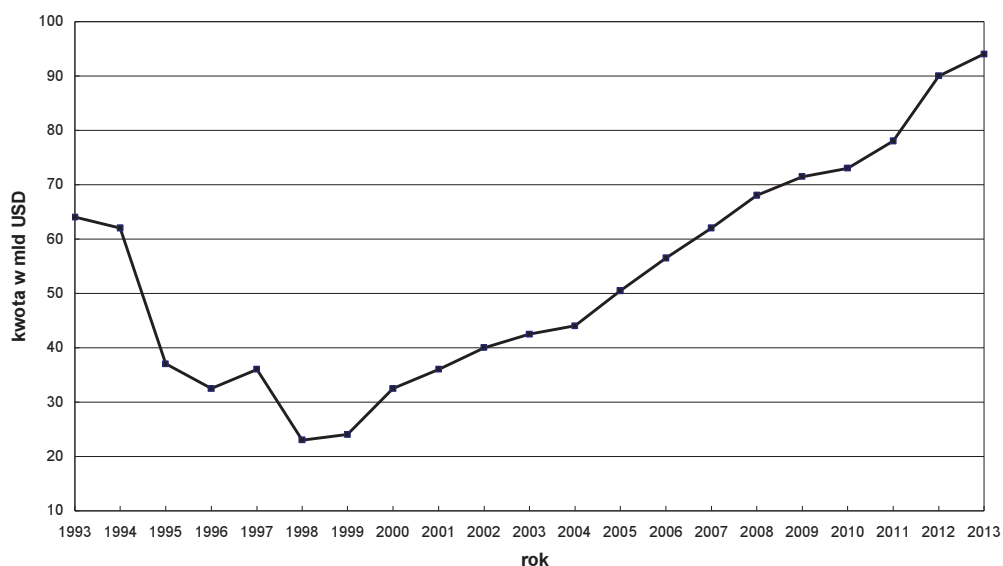
Już od początku swego istnienia rosyjskie siły zbrojne znalazły się w stanie permanentnego kryzysu. W latach 80-tych gospodarka ZSRR miała się coraz gorzej

⁸ A. Dugin, *Podstawy geopolityki. Geopolityczna przyszłość Rosji*, Arktogeja – centr, Moskwa 1999, s. 225.

i powoli acz systematycznie chyliła się ku upadkowi. Przejście na początku lat 90-tych centralnie sterowanej gospodarki opartej o przemysł ciężki, na standardy gospodarki rynkowej, jeszcze tylko ten stan pogłębiło. Rozpad więzi produkcyjnych pomiędzy teraz już niezależnymi państwami, przyczynił się walnie do dalszej zapaści ekonomicznej kraju. Dodatkowo Rosja biorąc na siebie wszelkie zobowiązania ZSRR, zobowiązała się przyjąć i zagospodarować ponad 600 tys. żołnierzy oraz 45 tys. jednostek sprzętu bojowego wycofywanych głównie z terytorium byłych państw – członków Układu Warszawskiego oraz z republik nadbałtyckich. Słabość władz centralnych uosabiana z osobą prezydenta Jelcyna, a także chaos związany z tworzeniem struktur nowego państwa, nie stwarzały dogodnych uwarunkowań do wypracowania spójnych koncepcji rozwoju sił zbrojnych. Bazując na historycznych ambicjach starano się zachować dotychczasowy potencjał militarny, jednak w oderwaniu od istniejących realiów ekonomiczno – gospodarczych. Skalę problemów przed jakimi stanęły rosyjskie siły zbrojne, dobrze obrazuje poniższe zestawienie. W 1988 roku Siły Zbrojne ZSRR liczyły około 4 mln 260 tys. żołnierzy. W 1992 roku w wojskach, które przeszły pod jurysdykcję tworzonych rosyjskich sił zbrojnych znalazło się 2,8 mln żołnierzy, co jak się wkrótce okazało, było znacznie ponad to, czego Rosja potrzebowała i co była w stanie utrzymać. W tym trudnym okresie zaczęła do Rosjan docierać świadomość, iż skończył się okres świata dwubiegunowego, w którym byli oni globalnym mocarstwem. Jednocześnie chcąc zachować resztki mocarstwowości przy znacząco ograniczonych możliwościach, Rosja postawiła przede wszystkim na utrzymanie parytetu z USA w dziedzinie potencjału odstraszania nuklearnego. Jednak rozwój strategicznych sił jądrowych, odbywał się kosztem innych rodzajów sił zbrojnych i wojsk. Szacuje się iż w latach 90-tych na ten rodzaj wojsk przypadało aż 80% środków przeznaczanych w tym okresie na zakupy uzbrojenia i prace naukowo-badawcze. Kwoty przeznaczane w Rosji na obronę narodową systematycznie malały, by osiągnąć najniższy poziom w latach 1998-1999, podczas kryzysu finansów państwa. W tym czasie większość nakładów finansowych przeznaczanych na wojsko było po prostu przejadane, a armia rosyjska nie miała wystarczających środków na bieżące utrzymanie, zakupy sprzętu bojowego czy paliwa do niego, nie mówiąc już o zapewnieniu satysfakcjonującego poziomu szkolenia.

Począwszy od drugiej dekady istnienia rosyjskich sił zbrojnych, ich sytuacja zaczęła się poprawiać. Od momentu objęcia urzędu prezydenta Rosji przez Władimira Putina w 2000 roku, władza państwowa uległa konsolidacji. Poprzez uporządkowanie struktury władz i usprawnienie organizacji państwa, osiągnięto znaczący wzrost jego dochodów. Utrzymująca się równolegle dobra koniunktura na rynku surowców energetycznych, umożliwiła stopniowe zwiększanie nakładów na rosyjską armię. Pomocna w procesie modernizacji była też stopniowa redukcja ilości wojsk, przykładowo w 2003 roku ilość żołnierzy zmniejszyła się do poziomu 1,16 mln. Wzrost wydatków budżetowych na rozwój i modernizację sił zbrojnych Federacji Rosyjskiej nabrał przyspieszenia w latach 2004-2005. W 2005 r. wydatki w ramach działu „Obrona narodowa” podwoiły się w stosunku do czasów kryzysu, osiągając równowartość ponad 50 mld USD. Do 2008 roku Rosja wykorzystując wysokie wpływy z eksportu surowców energetycznych, zwiększyła

wydatki obronne do poziomu 68 mld USD. Ze względu na światowy kryzys gospodarczy, lata 2009 - 2010 przyniosły nieznaczne wyhamowanie trendu wzrostowego, ale już w 2012 roku budżet obronny zamknął się kwotą 90 mld USD (rys. 1.). Ten stały wzrost oraz fakt, iż od kilku lat stanowią one wiodącą pozycję w budżecie federalnym, odzwierciedlają plany odbudowy mocarstwowej pozycji Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej, w których wiodącą rolę odgrywać ma siła militarna. Po latach zastoju rosyjskie siły zbrojne wymagają jednak gruntownej modernizacji większości swojego potencjału.

Rys. 1. Wydatki Federacji Rosyjskiej na cele militarne w latach 1993-2013 w mld USD

Źródło: opracowanie własne na podstawie The SIPRI Military Expenditure Database 2012 oraz SIPRI Yearbook 2013: Armament, Disarmament and International Security, Oxford University Press, 2013.

Rola i znaczenie Obwodu Kaliningradzkiego

Miejsce i rola Obwodu Kaliningradzkiego w byłym ZSRR oraz w dzisiejszej Rosji, ewoluowały stosownie do zmian geopolitycznych zachodzących w regionie. Można je podzielić na kilka zasadniczych etapów. Pierwotnie Obwód Koenigsberski, a po przeprowadzonej w 1946 roku zmianie nazewnictwa Obwód Kaliningradzki, nie został nigdy włączony w skład sąsiednich republik, a stanowił część Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. W czasach ZSRR, kiedy na stosunkach pomiędzy Wschodem i Zachodem ciążyło odium „zimnej wojny”, rejon Obwodu Kaliningradzkiego traktowany był jako rejon o strategicznym znaczeniu dla państwa. Pod względem organizacji obronnej państwa, do 1991 roku Obwód wchodził w skład Bałtyckiego Okręgu Wojskowego. Odgrywał on stosunkowo dużą rolę w strategicznych założeniach zdobywania Europy północno-zachodniej przez Zjednoczone Siły Wojsk Układu Warszawskiego. Głównym zadaniem bazującej tam Floty Bałtyckiej było

uniemożliwienie przejścia sił wzmocnienia NATO przez cieśniny duńskie i tym samym wzbronienie im wejścia na Bałtyk. Stacjonujące na terenie Obwodu siły lądowe, stanowiły z kolei element drugiego rzutu strategicznego wojsk radzieckich, mający za zadanie zdobywać między innymi północne Niemcy. Obwód stanowił wówczas zamkniętą strefą zmilitaryzowaną, wjazd na jego teren oraz poruszanie się po nim było ściśle reglamentowane. Był on praktycznie niedostępny dla obcokrajowców.

W uwarunkowaniach geopolitycznych ukształtowanych po II wojnie światowej, status Obwodu Kaliningradzkiego był jednak klarowny i nie stanowił dla państwa radzieckiego żadnego problemu. Z punktu widzenia ZSRR był on stosunkowo niewielkim wycinkiem obszaru państwa, z którym na dodatek był całkowicie zintegrowany terytorialnie.

W latach dziewięćdziesiątych Obwód Kaliningradzki zaczął stopniowo tracić swą strategiczną rolę, zarówno wobec powszechnego odprężenia po zakończeniu „zimnej wojny”, jak i wobec wielu problemów wewnętrznych trapiących ówczesną Rosję. Po rozpadzie ZSRR, Bałtycki Okręg Wojskowy krótkotrwale przemianowano na Północno – Zachodnią Grupę Wojsk obejmującą między innymi trzy republiki bałtyckie. Po uzyskaniu przez nie niepodległości w latach 1990-1991, wojska radzieckie z terenu byłych republik dyslokowano między innymi na teren Obwodu Kaliningradzkiego. W tym okresie Obwodowi przypadła rola swoistego punktu zbornego dla wojsk byłego ZSRR wycofywanych z innych państw i republik. Było to wymuszone koniecznością rozmieszczenia tysięcy żołnierzy i sprzętu z jednostek Zachodniej oraz Północnej Grupy Wojsk Armii Czerwonej, czyli odpowiednio z terenu ówczesnej NRD i Polski, a także ze wspomnianych wcześniej państw bałtyckich. W tym okresie na terenie Obwodu stacjonowało według różnych źródeł od 200 tys. do nawet 300 tys. żołnierzy⁹. Z biegiem czasu wojska te były stopniowo rozśrodkowywane do innych regionów Federacji Rosyjskiej. I tak w 1998 roku było to już tylko około 60 tys. żołnierzy¹⁰, a obecnie szacuje się, iż ilość żołnierzy ustabilizowała się na poziomie 18-25 tys.¹¹.

1 stycznia 1995 roku na terenie Obwodu utworzono Kaliningradzki Rejon Specjalny. Od tej pory wszystkie wojska znajdujące się na tym terenie miały podlegać jednolitemu dowództwu. Następnym etapem konsolidacji sił zbrojnych na terenie Obwodu było powołanie 1 grudnia 1997 roku na bazie wojsk lądowych Zgrupowania Sił Lądowych Wojsk Brzegowych Floty Bałtyckiej, które przeszło w podporządkowanie dowódcy Floty Bałtyckiej. Stworzono także zintegrowany system obrony powietrznej, podległy operacyjnie dowódcy floty. W ten sposób skupiał on w swych rękach całość potencjału militarnego Rosji na tym obszarze, a stosunkowo duże siły Floty Bałtyckiej, po dzień dzisiejszy stanowią zasadniczy komponent rosyjskich sił zbrojnych na terenie Obwodu.

⁹ P. Kaliszewicz, R. Szynowski, *Obwód Kaliningradzki w systemie militarnym Rosji*, [w:] B. Fijałkowska,

A. Żukowski (red.), *Unifikacja i różnicowanie się współczesnej Europy*, Warszawa 2002, s. 109.

¹⁰ R. Szynowski, *Siły zbrojne Rosji w Obwodzie Kaliningradzkim*, „Przegląd Morski” nr 4/1998, s. 70-71.

¹¹ B. Galoch, *Kaliningradzki Rejon Specjalny a tarcza przeciwrakietowa*, „Przegląd Sił Powietrznych” nr 1/2012, s. 8.

Obecnie Obwód Kaliningradzki jest oddzielony od reszty kraju terytoriami niepodległych państw, a od 2004 roku stał się enklawą wewnątrz Unii Europejskiej oraz NATO. Jednocześnie jest najdalej wysuniętym na zachód skrawkiem Rosji. Powyższe zmiany w otoczeniu międzynarodowym, wpłynęły na ponowny wzrost znaczenia Obwodu Kaliningradzkiego dla Rosji. Po okresie braku wizji i koncepcji co do miejsca Obwodu w systemie bezpieczeństwa Rosji, jego rola zaczęła się krystalizować. Miało to ścisły związek z odradzaniem się potęgi państwa rosyjskiego oraz jego sił zbrojnych, a także dającym się zaobserwować nawrotem tendencji mocarstwowych w Rosji. Potencjał militarny Rosji rozmieszczony na terenie Obwodu, choć już nie tak potężny jak niegdyś, w dalszym ciągu umożliwia Rosji wpływanie na sytuację innych państw regionu, w szczególności tych graniczących z Obwodem. Przy czym jak pokazują wydarzenia w związku z kryzysem na Ukrainie, nie zawsze zachodzi konieczność jego użycia w sposób otwarty. Czasem do osiągnięcia zamierzonego celu, wystarczy sama tylko świadomość istnienia znaczącego składnika sił zbrojnych w regionie i choćby tylko potencjalna możliwość jego użycia. W przypadku komponentu sił lądowych, ich stan ilościowy został wprawdzie znacząco ograniczony w ramach reform przeprowadzanych w latach 2008-2010. Szacuje się iż w ich wyniku, z terenu Obwodu zostało wycofane w uśrednieniu, około 50% ciężkiej techniki bojowej – czołgów, wozów bojowych i dział. Nadal jednak pozostała ilość stanowi znaczącą siłę w porównaniu do sił zbrojnych państwa takiego jak Polska (patrz tab. 1.) i przygniatającą wobec np. Litwy. Stan ten może też bardzo szybko ulec zmianie, gdyż Rosja dzięki swojemu potencjałowi ma możliwość szybkiego powiększenia go np. drogą morską, podobnie jak zrobiła to na Krymie. A jak widać po wydarzeniach na Ukrainie, w razie sprzyjającej sytuacji Rosja nie zawaha się użyć także tego instrumentu kształtowania polityki. Nie należy przy tym zapominać, iż ma ona jeszcze wiele innych argumentów i środków, za pomocą których może oddziaływać na sąsiadów. Najważniejszymi z nich będą czynnik ekonomiczno-gospodarczy, czyli głównie znajdujące się w dyspozycji Rosji zasoby surowców energetycznych, a także obecność znaczącej rosyjskiej mniejszości na terenie państw nadbałtyckich.

Tab. 1. Porównanie potencjału Sił Zbrojnych Rosji oraz Polski w zasadniczych środkach walki wojsk lądowych i lotnictwa.

WYSZCZEGÓLNIENIE	Siły Zbrojne Rosji	Z tego na terenie Obwodu	Siły Zbrojne Polski
Stan osobowy	845 000	25 000	96 000
Czołgi	+ 2 800	130	901
Wozy bojowe i transportery	+ 17 060	400	1 784
Artyleria > 100mm	6 542	120	702
Samoloty bojowe	1 462	60	106
Śmigłowce bojowe	+ 378	50	30

Zródło: opracowanie własne na podstawie „The Military Balance 2013”.

Polska i Obwód Kaliningradzki na geopolitycznej szachownicy

Zarówno Polska jak i Obwód Kaliningradzki, znajdując się po dwóch stronach barykady, odgrywają stosunkowo niewielką rolę w globalnej geopolitycznej skali. Sam Obwód Kaliningradzki jest tylko jednym z pionów na geopolitycznej szachownicy, którym Rosja od czasu do czasu umiejętnie zagrywa. Wszelkie działania Rosji względem Obwodu, w sferze przenikających się dziedzin polityki oraz bezpieczeństwa militarnego, podejmowane są w odniesieniu do globalnych graczy i tylko tak należy je odczytywać. Dlatego też na przykład ewentualne rozmieszczenie na terenie Obwodu nowych systemów uzbrojenia ofensywnego, należałoby traktować jako element geopolitycznej rozgrywki Rosji ze Stanami Zjednoczonymi, a nie działanie skierowane bezpośrednio przeciw Polsce.

Dowodem na to są treści dokumentów opracowywanych na najwyższych szczeblach państwowych Federacji Rosyjskiej. Analizując je można łatwo dojść do wniosku, iż głównym ich adresatem są Stany Zjednoczone oraz NATO. W „Strategii bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej do 2020 roku”, zatwierdzonej 12 maja 2009 roku dekretem ówczesnego prezydenta Dmitrija Miedwiediewa, możemy wyczytać o pojawiającym się w Rosji przeświadczeniu o wzrastającej potędze tego państwa oraz o planach powrotu do dawnej mocarstwowej pozycji. W praktyce przejawia się to między innymi w podejmowanych przez Rosję w ostatnich latach działaniach mających na celu odzyskanie swoich historycznych stref wpływów oraz próbach odpychania NATO od swych granic. W tym ujęciu ostatnie działania Rosji względem Ukrainy, czy wcześniejsze wobec Gruzji, nabierają nowego kontekstu i stają się bardziej czytelne. Według ocen rosyjskich władz, rozszerzanie NATO na wschód stanowi bowiem próbę osaczenia Rosji i ograniczania jej wpływów w regionie. Punkt 17. strategii mówi: „Czynnikiem determinującym relacje z Organizacją Paktu Północnoatlantyckiego pozostanie nieakceptowanie przez Rosję planów przesunięcia infrastruktury wojskowej sojuszu ku jej granicom i prób nadania mu funkcji globalnych, sprzecznych z normami prawa międzynarodowego”¹².

Tym samym wzrasta znaczenie Obwodu Kaliningradzkiego jako ośrodka mogącego przeciwdziałać tym planom, gwarantując Rosji możliwość zachowania wpływów w basenie Morza Bałtyckiego, a także jako instrument nacisku na sąsiadów oraz NATO. Pod względem militarnym, Obwód Kaliningradzki w przenośni można traktować jako swego rodzaju niezatapialny rosyjski lotniskowiec na morzu NATO, lub jak stwierdził jeden z rosyjskich polityków, jako „wysuniętą rosyjską pięść wobec sojuszu”. Rosja w swojej polityce wykorzystuje Obwód Kaliningradzki i znajdujące się tam komponenty sił zbrojnych bardzo instrumentalnie, na przykład podczas negocjacji w sprawie rozmieszczenia elementów systemu zwanego umownie „tarczą antyrakietową” na terytorium Polski i Czech. Rosjanie wielokrotnie demonstrowali swoje niezadowolenie z tych planów, obawiając się zachwiania równowagi strategicznej. Realnym tego wyrazem było cykliczne pojawianie się doniesień, zarówno ze źródeł rządowych jak i tych

¹² *Wojennaja Doktrina Rossijskoj Federacji*, <http://www.nationalsecurity.ru/library/00003/index.htm>, 04.02.2013.

nieoficjalnych, o planach rozmieszczenia systemu raketowego Iskander w Obwodzie Kaliningradzkim. Przykładem może tu być wystąpienie z dnia 5 grudnia 2008 roku, ówczesnego prezydenta Rosji Dmitrija Miedwiediewa, w którym to stwierdził on, że Rosja czuje się otaczana przez NATO i tym samym, wobec planów rozmieszczenia systemów przeciwraketowych w Polsce i Czechach jest zmuszona do przedsięwzięcia odpowiednich środków, w tym rozbudowy swojego arsenału ofensywnego. Stwierdził też między innymi, że Rosja rozmieści w Obwodzie Kaliningradzkim systemy Iskander, ażeby w razie konieczności można było zneutralizować elementy „tarczy antyraketowej” w Europie¹³. Na początku 2009 roku, gdy władzę w Stanach Zjednoczonych objął prezydent Obama, zadeklarował on rezygnację z tarczy, w powiązaniu z kolejną redukcją arsenałów jądrowych. Administracja amerykańska, chcąc dokonać tzw. nowego otwarcia w stosunkach z Rosją, w dniu 17 września 2009 roku ogłosiła rezygnację z programu. Niejako przy okazji niefortunnie dobranego terminu, dobitnie pokazała miejsce Polski w polityce administracji amerykańskiej. Jednak reset stosunków USA z Rosją nie powiódł się i począwszy od 2011 roku można było zaobserwować ponowne ochłodzenie stosunków amerykańsko-rosyjskich. Amerykanie przedstawili nowe plany budowy systemu obrony przeciwraketowej Aegis Ashore, bazującego na systemie i rakietach już stosowanych na pokładach okrętów wojennych. Rozwiązanie to choć o niższych parametrach taktyczno-technicznych, jest tańsze i bardziej realne do wykonania, z racji tego że opiera się na systemach już istniejących. Jednocześnie Stany Zjednoczone odroczyły powstanie elementów tego systemu w Polsce na okres po 2018 roku. Rosjanie z kolei zażądali wyjaśnień w sprawie planów rozmieszczenia wojsk amerykańskich w Polsce oraz rozwoju „zmodyfikowanej” tarczy antyraketowej. W listopadzie 2011 roku prezydent Miedwiediew wydał oświadczenie, iż wobec ciągłego braku porozumienia w sprawie tarczy antyraketowej Moskwa planuje szereg przedsięwzięć, w tym rozmieszczenie rakiet Iskander na zachodzie Rosji¹⁴.

25 stycznia 2012 roku agencja Interfax poinformowała o rozpoczęciu przygotowań do rozmieszczenia w Obwodzie Kaliningradzkim rakiet Iskander, która to informacja została szybko zdementowana przez rosyjski Sztab Generalny. Można domniemywać iż był to tzw. „przeciek kontrolowany”, będący formą nacisku na Amerykanów i NATO podczas negocjacji. Rozmowy toczone w Chicago w maju 2012 roku także nie przyniosły rozwiązania problemu. Rosjanie żądali odłożenia kolejnych faz projektu (w tym rozmieszczenia rakiet SM-3 w Polsce) oraz prawnych gwarancji, iż tarcza nie jest skierowana przeciw nim. Jedną z ostatnich odsłon tego konfliktu była informacja przekazana w grudniu 2013 roku przez rosyjską agencję RIA Nowosti. Podano w niej iż wedle prezydenta Putina, decyzja o rozmieszczeniu Iskanderów w Kaliningradzie jeszcze nie zapadła, a rosyjski minister spraw zagranicznych Siergiej Ławrow doprecyzował, że „to wojskowi zdecydują, kiedy nastąpi taka konieczność”. Te dementi miały związek z artykułami pojawiającymi się w prasie niemieckiej, mówiącymi że system Iskander został już rozmieszczony na terenie Obwodu Kaliningradzkiego.

¹³ Vide: <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/russia/ss-26.htm>

¹⁴ „Rocznik Strategiczny” 2011/12, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012, s. 61 i 126.

Z punktu widzenia Rosji rozmieszczenie elementów „tarczy” na terytorium Polski, o co tak zabiegają polskie władze, oznaczałoby objęcie naszego kraju jeszcze silniejszymi wpływami ze strony USA i NATO. Dla Rosji zaś, stanowiłoby to kolejny przejaw osłabienia jej wpływów w regionie. Stąd też cyklicznie pojawiające się doniesienia o rozmieszczeniu rakiet Iskander na terenie Obwodu, stanowią element rozgrywki politycznej a nie działań stricte militarnych. Nie fizyczna obecność systemu raketowego, lecz sama tylko możliwość jego rozmieszczenia w Obwodzie Kaliningradzkim, służy wywieraniu nacisków, głównie na przywódców Stanów Zjednoczonych¹⁵, w mniejszym zaś stopniu państw europejskich. Należy także mieć świadomość, iż wprowadzenie zestawów Iskander na teren Obwodu jest w praktyce tylko kwestią czasu. Aktualnie Rosjanie realizują ambitny program modernizacji swoich sił zbrojnych, który zakłada między innymi zakup 60 zestawów Iskander, celem przebrojenia w nie pięciu – sześciu Brygad Rakiet Operacyjno-Taktycznych (BROT). Mają one zastąpić starsze systemy Toczka-U, które będą stopniowo wycofywane. Jedną z takich brygad – 152. BROT stacjonuje na terenie Obwodu w m. Czernichowsk. Tak więc pojawienie się rakiet Iskander u naszych granic, będzie tylko kwestią przyjętej kolejności przeobrażenia rosyjskich brygad raketowych¹⁶. Należy wręcz założyć, że gdyby nie casus „tarczy antyraketowej”, to ten system znajdowałby się już na terenie Obwodu. A tak Rosjanie nie chcą pozbywać się instrumentu, który już od kilku lat wykorzystują z dobrym skutkiem. Dla poparcia tej tezy można przytoczyć przypadek innego systemu uzbrojenia. Dwa lata temu Rosja rozmieściła na terenie Obwodu najnowsze raketowe systemy obrony powietrznej S-400 Triumf. Są to wprawdzie systemy defensywne, jednak np. dzięki możliwościom ich rakiet w wariacie dalekosiężnym, można z terenu Obwodu zwalczać samoloty krążące na dużej wysokości nad centralną Polską. Na przykład natowskie samoloty dozoru radiolokacyjnego E-3A Sentry (AWACS), z myślą o czym rakiety te zresztą były tworzone. I wobec tych działań polskie władze nie zgłaszały żadnych protestów, a Rosja rozmieściła je na terenie Obwodu bez większego rozgłosu i straszenia sąsiadów.

Wnioski

Ze względu na swoje położenie, Obwód Kaliningradzki umożliwia Rosji kontrolowanie procesów zachodzących nie tylko w basenie Morza Bałtyckiego, ale i w całej Europie północno – wschodniej. Obecnie znaczenie Obwodu dla Rosji jest daleko większe niż wskazywałby na to jego potencjał terytorialny, demograficzny czy militarny. Dzięki temu niespełna 1% skrawkowi swojego terytorium, Federacja Rosyjska ma możliwość czynnie uczestniczyć w kreowaniu procesów polityczno – gospodarczych na znacznym obszarze, w wymiarze dużo większym niż wskazuje na to jej położenie. A wraz ze wzrostem możliwości Rosji jako gracza na

¹⁵ P. Skwieciński, *Iskandery bliżej Polski?*, „Rzeczpospolita” nr 273, 24.11.2011.

¹⁶ A. Wilk, *Iskandery w Obwodzie Kaliningradzkim niezależnie od „tarczy antyraketowej*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2012-02-01/iskandery-w-obwodzie-kaliningradzkim-niezaleznie-od-tarcz>, 09.01.2013.

geopolitycznej szachownicy, rośnie też znaczenie Obwodu jako jednej z „figur”, którą to państwo może się posłużyć.

Z kolei próbując ocenić pozycję Polski w regionie i świecie, powinniśmy zdawać sobie sprawę iż obiektywnie patrząc, jesteśmy tylko średniej wielkości graczem o stosunkowo ograniczonych możliwościach. Nie może być inaczej, jeśli porówna się potencjał, czy to militarny czy ekonomiczno – gospodarczy naszego państwa z możliwościami potęg regionalnych. Już choćby rozgrywający się w pobliżu naszych granic kryzys ukraiński, pokazuje nam jak niewielki mamy wpływ na wydarzenia dookoła nas. Czy tego chcemy czy nie, nie jesteśmy dla Rosji adwersarzem, z którego zdaniem musiałaby ona za bardzo się liczyć. Jedyną realną alternatywą dla Polski jest uzyskanie jak największego znaczenia w Sojuszu Północnoatlantyckim oraz w Unii Europejskiej, i w ramach tych gremiów wpływanie na stanowisko i politykę Rosji. Większość posunięć Rosji w regionie jest bowiem motywowana względem tych właśnie podmiotów stosunków międzynarodowych, zaś skutki tych działań z reguły dotyczą Polskę jedynie wtórnie.

BIBLIOGRAFIA

1. Dugin A., *Podstawy geopolityki. Przyszłość geopolityczna Rosji*, Moskwa 1999.
2. Galoch B., *Kaliningradzki Rejon Specjalny a tarcza przeciwrakietowa*, „Przegląd Sił Powietrznych” nr 1/2012.
3. Kaliszewicz P., Szynowski R., *Obwód Kaliningradzki w systemie militarnym Rosji*, [w:] B. Fijałkowska, A. Żukowski (red.), *Unifikacja i różnicowanie się współczesnej Europy*, Warszawa 2002.
4. Marczak T., *Granica zachodnia w polskiej polityce zagranicznej w latach 1944-1950*, Wrocław 1995.
5. Mickiewicz P., *Obwód Kaliningradzki w rosyjskiej polityce bezpieczeństwa*, „Wojsko i Wychowanie” nr 3/2002.
6. Moczulski L., *Geopolityka. Potęga w czasie i przestrzeni*, Warszawa 1999.
7. Palmowski T., *Kaliningrad szansa czy zagrożenie dla Europy Bałtyckiej*, Gdańsk 2013.
8. „Rocznik Strategiczny 2011/12”, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa 2012.
9. SIPRI Yearbook 2013: Armament, Disarmament and International Security, Oxford University Press, 2013.
10. Skwieciński P., *Iskandery bliżej Polski?*, „Rzeczpospolita” nr 273, 24.11.2011.
11. Szynowski R., *Siły zbrojne Rosji w Obwodzie Kaliningradzkim*, „Przegląd Morski” nr 4/1998.
12. *The Military Balance 2013*, The International Institute for Strategic Studies, London 2013.

Źródła internetowe

1. <http://www.globalsecurity.org/wmd/world/russia/ss-26.htm>
2. The SIPRI Military Expenditure Database 2012, <http://www.sipri.org/databases/milex/>, 23.09.2013.
3. Wilk A., *Iskandery w Obwodzie Kaliningradzkim niezależnie od „tarczy antyrakietowej*, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2012-02-01/iskandery-w-obwodzie-kaliningradzkim-niezaleznie-od-tarczy>, 09.01.2013.
4. *Wojennaja Doktrina Rossijskoj Federacji*, <http://www.nationalsecurity.ru/library/00003/index.htm>, 04.02.2013.

SUMMARY

Russian Military Potential in Kaliningrad Oblast. A possibility of Russian Influence on the Geopolitical Situation in the Region

The Russian military potency in the Kaliningrad Oblast and its possibilities of influence on the geopolitical situation in the region. The actual role of the Kaliningrad District in the regional security system has been presented in the article. On the background of the Russian Federation Military Forces strength the author analyses the military potency located in the Kaliningrad District. Considering the newest history the author presents the determinants which influence on the actual state of the Russian Armed Forces and tries to characterize the activities of this state undertaken to shape the geopolitical situation in the region.

Key words: Russia, Kaliningrad region, geopolitics, Central Europe, military potential.

